

УДК 338.246.8+338.45(477)«1943/1950»

DOI: 10.31651/2076-5908-2018-2-100-119

І. Г. Вєтров

кандидат історичних наук,
доцент кафедри джерелознавства
і спеціальних історичних дисциплін
Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету
імені Михайла Драгоманова
e-mail: vetrov@npu.edu.ua

РАЦІОНАЛІЗАТОРСТВО І ВІНАХІДНИЦТВО ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДБУДОВНОЇ ПРОГРАМИ В УКРАЇНІ (1943–1950 рр.)

У статті розглянуто комплекс питань, пов'язаних з реалізацією відбудовної політики у сфері важкої індустрії України на заключному етапі Другої світової війни та повоєнні роки. Схарактеризовано підходи керівництва держави до розвитку раціоналізаторства і винахідництва, відомчих наукових досліджень, як інструменту інтенсифікації виробництва, оптимізації та вдосконалення організації та прийомів праці за умов тотального дефіциту кваліфікованої робочої сили, матеріально-технічних та фінансових ресурсів.

***Ключові слова:** Друга світова війна, Україна, важка індустрія, раціоналізаторство і винахідництво, економічний ефект, моральне і матеріальне стимулювання.*

Постановка проблеми. Феноменологія радянської економічної системи донині залишається недостатньо осмисленим сегментом історичного полотна. Якщо загальні принципи та підходи більшовицького керівництва держави до організації економічних відносин на «соціалістичних» засадах схарактеризовані доволі детально, то функціонування окремих елементів складного господарського механізму в екстремальних умовах війни та повоєнної відбудовної епопеї вивчені недостатньо. Спеціального дослідження потребують інструменти працевикористання, мотиваційні чинники, форми позаекономічного примусу. На окрему увагу заслуговують спонукальні імпульси багатьох робітників та ІТП, які у надзвичайно складних умовах, без перебільшення, виявляли справжні зразки трудової звитяги. Існує необхідність концептуалізації загальних форм організації праці, винахідництва й раціоналізаторства, що стали потужним фактором підвищення ефективності відбудовних операцій та виробничих процесів.

Аналіз досліджень і публікацій. Якщо в радянські часи вказана проблематика розглядалася у глорифікаційному ключі й трактувалась як «свідоме, відповідальне, ініціативне ставлення до праці», то в сучасній літературі, за незначними винятками, автори оминають ці сюжети, або подають їх побіжно, як другорядні і непоказові.

Окремих аспектів теми торкалися у своїх працях М. Головка [1], Л. Хойнацька [2], І. Ветров, О. Лисенко [3], П. Чернега [4], М. Лобода [5] та кілька інших авторів. Однак матеріали такого змісту слугували, здебільшого, засобом ілюстрації інших явищ економічного життя і не стали повноцінним об'єктом дослідження. Натомість доступна джерельна база уможливіє глибокий аналіз руху раціоналізаторів та винахідників у контексті відновлювальних робіт на підприємствах важкої промисловості республіки. Окрім іншого, це дає змогу краще зрозуміти природу організації праці, осягнути потенціал творчого підходу до справи і реального впливу цього феномену на економіку.

Мета – характеристика раціоналізаторства й винахідництва як нестандартного підходу до праці, аналіз внеску новаторів у відновлення економічного потенціалу України 1943–1950-х рр.

Виклад основного матеріалу. Радянська система організації виробництва базувалася на комбінації суто адміністративних засобів управління з різноманітним інструментарієм позаекономічного примусу. Рух новаторів, раціоналізаторів та винахідників став однією з найефективніших форм виробничої, технічної творчості робітників та ІТП, які мали хист до нестандартних рішень і нововведень. І керівники партійних органів намагалися усіляко експлуатувати цей креативний потенціал, надаючи йому ідеологічного звучання.

Ще в 1930 р., згідно з рішенням ВЦРПС, було створене Всесоюзне товариство винахідників. Профспілки мали спрямовувати цей рух у потрібне русло і стимулювати його. Однак у березні 1939 р. ВТВ і секції передали ці функції безпосередньо профспілкам. Відділи масово-виробничої роботи, що діяли у складі ВЦРПС, центральних республіканських, обласних комітетах профспілок, були реорганізовані у відділи масово-виробничої роботи і робітничого винахідництва [4, 182].

21 лютого 1940 р. Президія ВЦРПС ухвалила постанову «Про організацію масового робітничого винахідництва», якою запроваджувалися регулярні огляди технічної творчості на підприємствах. Мета цих заходів полягала у виявленні нових резервів підвищення продуктивності праці й ефективності виробництва [6].

У роки Другої світової війни рух винахідників та раціоналізаторів набув особливої ваги в умовах втрати значної частини індустріального потенціалу, робочих рук високої кваліфікації, гострого дефіциту фінансових і матеріально-технічних ресурсів. Не зменшилося його значення і з початком відродження промислової інфраструктури України після вигнання гітлерівців. Однак до відновлення мережі профспілкових органів рух мав стихійний характер.

Високо оцінюючи потенціал технічної творчості робітників та інженерно-технічних працівників, Президія ВЦРПС у вересні 1944 р. ухвалила постанову про організацію у центральних, обласних, фабрично-

заводських та місцевих комітетах професійних спілок комісії з масового робітничого винахідництва і раціоналізації [7]. На початку 1945 р. ВЦРПС затвердив положення про комісії, яким профспілкові комітети зобов'язувалися організувати технічну творчість на виробництві та широко популяризувати цю справу у пресі, на різних зібраннях, виставках, а також надавати фінансове і правове сприяння під час оформлення авторського права [8, 48–49].

До експертизи та впровадження рацпропозицій і винаходів залучалися провідні науковці та спеціалісти. Так, керівники металургійних підприємств разом з профспілковими органами та співробітниками галузевого НДІ упродовж 1944–1945 років провели майже 100 заводських науково-технічних конференцій, місячників збирання рацпропозицій, конкурсів винахідників, багато виробничих нарад. За цей час комісії завкомів прийняли до розгляду 25,4 тис. пропозицій від винахідників та раціоналізаторів, з яких 10,5 тис. вдалося реалізувати. При цьому сума умовної економії ресурсів оцінювалась у 40 млн. руб. Авторам кращих техніко-технологічних рішень були виплачені винагороди загальною сумою 1 млн. руб. Прагнучи забезпечити сприятливі умови для розвитку цього руху, адміністрація і завкоми створили експериментальні лабораторії і майстерні, технічні куточки, усіяко пропагували технічні новації. Зокрема, бюро раціоналізаторство і винахідництва розповсюдило описи – інструкції кращих проектів: «Ремонт деформованого кожуха генератора мартенівської печі» (Кошицького і Сачана), «Механізація прибирання коксових залишків з-під доменної печі» (Ждановського), «Механізація трудомістких процесів» (Малого) та інших [4, 189].

На рудниках і шахтах Криворіжжя популяризувався досвід новаторів О. Волкова, Н. Єгорової, І. Кобзаря, П. Міхна, Г. Нешкаша, І. Стадника, Г. Шутика, які вдосконалювали й поширювали метод багатозабійного буріння, запропонованого О. Семиволосом. До кінця 1945 р. за участю адміністрації та комісій з масового робітничого винахідництва профспілкових організацій у басейні відбулося майже 200 виробничих нарад, на яких було розглянуто 700 рацпропозицій та винаходів. Реалізація 141 з них мала економічний ефект, оцінений у 4 млн. 294 тис. руб., у той час як витрати на впровадження становили 95 тис. руб., виплата винагород – 78,3 тис. [4, 188].

Високу активність виявляли винахідники і раціоналізатори підприємств вугільної галузі. Заміна кріпильного лісу бетонними стовпами (пропозиція інженера-будівельника тресту «Червоногвардійськвугілля» Шарапова) дала змогу лише на шахтах комбінату «Сталінвугілля» зекономити 10,5 тис. м³ лісу. Інженер комбінату «Ворошиловградвугілля» М. Косауров обґрунтував метод бункеризації лав, що сприяло оптимізації робіт з вантаження видобутого вугілля у вагонетки і відкатку його до підземного стовбура шахти, забезпечувало ритмічну роботу підземного

транспорту, зростання продуктивності праці й обсягів видобутку. Інженер Могिला за рахунок зменшення габаритів водовідливного устаткування для відкачування води у вертикальних стволах шахт комбінату «Сталінвугілля» забезпечив економію матеріалів на 1,1 млн. руб. [4, 187]. Упродовж 1944 р. працівники галузі в Донбасі подали 1420 цінних пропозицій, сумарна економія від впровадження яких оцінювалась у 5,8 млн. руб. [9, 395].

Фахівці зазначають, що працівники об'єктів машинобудування виявляли більшу активність у русі винахідників та раціоналізаторів, ніж колективи підприємств металургійної та вугільно-паливної промисловості. Це можна пояснити особливостями технологій виробництва й застосованої техніки. Детальніша диференціація виробничих операцій, наявність значно більшої кількості деталей, машин, механізмів створювали сприятливі передумови для розвитку цього руху на об'єктах машинобудівного профілю.

У 1948 р. Українська республіканська рада ЦК профспілок та Мінтрансашбуд провели огляд винахідництва й раціоналізаторства. Працівники паровозобудівного заводу ім. Жовтневої революції вибороли звання «Кращий колектив раціоналізаторів і винахідників». Упродовж двох місяців з 689 поданих рацпропозицій тут вдалося впровадити 181, що дало можливість знизити трудомісткість складання паровоза на 234 год, зменшити його масу на 1254 кг й заощадити 2 млн. 175 тис. руб. [2, 133].

Упродовж 1948 р. на машинобудівних підприємствах Сталінської області, де працювало 36285 робітників, було подано 4079 рацпропозицій, більше половини яких (2179) впровадили у виробництво.

На об'єктах машинобудівного профілю Київщини за 10 місяців того ж року надійшло 5814 раціоналізаторських пропозицій, 2836 з них були запроваджені у виробничий цикл, що дало річний економічний ефект у 10 млн. 436,6 тис. руб. [2, 133].

На виробництві існувала категорія людей, яку вирізняло нестандартне мислення, допитливість, нахил до експериментаторства й дослідів. Місцеві «кулібіни» з того, що було під руками чи можна було «дістати», майстрували прилади, апаратуру, інструменти, пристрої, які потім широко застосовувалися на виробництві. Водночас багатьом з них бракувало фахової освіти, наукової школи, широти світогляду й культури мислення. Доволі часто вони відзначалися гіпертрофованими амбіціями, складним характером, відсутністю самокритичності.

Треба віддати належне партійно-радянським органам, до яких надходили листи, що містили описи винаходів і пропозицій та прохання допомогти у їх втіленні: всі вони розглядалися у встановленому порядку, а потім переадресовувалися профільним організаціям (кафедрам вузів, науково-дослідним інститутам, конструкторським бюро для експертизи, пропозицій, випробувань чи реалізації).

Доволі часто ця процедура затягувалася в часі через неузгодженість дій, бюрократичну тяганину, неповоротку систему проходження документів низьку виконавську дисципліну. Та, врешті-решт, практично кожен вартий уваги винахід одержував шанс принаймні на фахову оцінку, а то і втілення у виробництво.

Так, у жовтні 1945 р. на ім'я М. Хрущова надійшла довідка про відновлення різальних інструментів та швидкозношуваних деталей машин шляхом електронаплавлення. Це була реакція відділу ЦК КП(б)У з машинобудування на звернення начальника лабораторії наплавлення інструмента заводу «Ростсільмаш» Б. Канторова. Він народився і провів молоді роки в Україні і виявив бажання допомогти у відновленні її економічного потенціалу, зруйнованого війною та окупацією. Інженер розробив метод наплавлення робочих частин зношеного інструмента сплавами Т-535 і Т-540, що давав відчутну економію гостродефіцитних матеріалів. Багаторазове відновлення інструмента цим способом набагато збільшувало термін його служби і значно зменшувало витрати інструментальних сталей, твердих сплавів та легуючих елементів. За даними Головсільмашу Наркомату мінометного озброєння, застосування електронаплавлення при реставрації інструментів на заводі «Ростсільмаш» дало велику економію швидкокоріжучої сталі.

Деякі конструкції та механізми були надзвичайно складними, що породжувало дискусії про способи і доцільність їхнього матеріального втілення. Для прикладу, проф. Михайлов виконав «Щит для проходження тунелів з вібробетонним пристроєм» і запропонував його для практичного втілення. Згідно з довідкою заступника секретаря ЦК КП(б)У з машинобудівної промисловості А. Стоянцева (29 жовтня 1945 р.), для обговорення питання про організацію проектних робіт за цим винаходом було скликано нараду, учасники якої вирішили провести їх у Москві, де працювали фахівці з проходження різних підземних порід. Під егідою Наркомату комунального господарства проф. Михайлов мав укласти договір з Всесоюзним науковим інженерно-технічним товариством на розробку розширеного проектного завдання. Михайлов мав відбути до Москви разом зі співавтором винаходу інженером Сливинським, який спроектував спірально-рідинний детандер-компресор.

Ознайомившись з основними проектними параметрами, начальник «Метробуду» генерал-директор шляху і будівництва II рангу М. Самодуров констатував, що щит з механізмом заливки вібропресованого бетону є доволі складним агрегатом. Для його проектування «Метробуд» як тунелебудівна організація не мала фахівців належних кваліфікацій та профілю. Тому М. Самодуров вважав доцільним організувати особливе бюро під керівництвом автора пропозиції з висококваліфікованих конструкторів-машинобудівників через Всесоюзне наукове інженерно-технічне товариство, а «Метробуд» зобов'язувався

надавати йому всіляке сприяння і технічну допомогу, консультації з тунелебудівних питань [10, 1, 13, 14].

За 1946 р. на Краматорському коксохімі надійшло 26 рацпропозицій, з яких 7 було запроваджено у виробництво, 10 – відхилено, 5 – прийнято для реалізації, 4 – перебували у стадії розробки та випробувань [11, 31].

Одним з напрямів удосконалення виробничих процесів стало освоєння і запровадження нових методів роботи. Влітку–восени 1947 р. на машинобудівних підприємствах республіки поширювався досвід новаторів виробництва уральського технолога О. Іванова й майстра Московського заводу «Калібр» М. Російського. На заводах галузі проводилися наради ІТП і робітників, на яких обговорювалися переваги нових підходів до організації робіт, перехід на колективні форми праці, що посилювало відповідальність кожного члена трудового колективу.

На Одеському верстатобудівному заводі ім. Кірова головний технолог Керман разом з інженерами-технологами Вітовим, Госсісом, Нессельбаумом, стахановцем Коротковим та іншими сконструювали і запровадили багатошпindelну головку для одночасної обробки складних пазів валика коробки швидкостей, збільшивши втричі її продуктивність; замінили довбання шпоночних канавок протягуванням, скоротивши час обробки з 15 до 4 хвилин; впровадили багаторізцеву обробку шестерень, вигравши на кожній деталі до 20 хв., та машинне формування деталей на заводі.

Крім того, було проведено понад 40 заходів з удосконалення технологічних процесів і впровадження високопродуктивного оснащення.

Наслідком цих кроків стало скорочення працемісткості на виготовлення одного верстата на 600 людина-годин.

На заводі радіальних верстатів (м. Одеса) технолог Рехтер вдався до застосування зворотного вугла різця для розточування траверса станин верстатів. Його колеги Ройсбург і Плющенко впроваджували обробку складних деталей (корпусів гідравліки, корпусів шини і кронштейна) повністю на радіальному верстаті, використовуючи зворотній кут фрез.

Технолог механічного цеху Одеського заводу ім. Січневого повстання Мозолевич застосував при заточуванні редуктора реверса високопродуктивні торцеві фрези, що дало змогу підвищити продуктивність у 5 разів.

Внаслідок технологічних нововведень на цьому підприємстві працемісткість виготовлення автокрана зменшилась на 2750 нормо-годин, а собівартість – на 10% [11, 284–285].

У тресті «Військморбуд» № 44 за 1946 р. надійшла 81 рацпропозиція і технічне вдосконалення, 31 з яких невдовзі були впроваджені у виробництво. Це дало умовну економію в грошовому еквіваленті на суму 949 тис. 448 руб., а суму фактичної економії – 586 тис. 122 руб. [12, 13].

У військово-будівельному управлінні Прикарпатського військового округу робота з винахідництва і раціоналізаторства велась у двох напрямках: а) корегування отриманих проектних матеріалів шляхом поліпшення їх раціоналізаторськими конструктивними рішеннями та місцевими матеріалами; б) розповсюдження і впровадження інструкцій про нові матеріали і замінники.

Будівельники ВБУ застосували цегельну кладку стін за системою Попова-Орлянкін (ДОК № 2 у Львові), стовпові фундаменти з армоцегельними рандбалками (ДОК № 2, ОМС, інші об'єкти). Безлицювальною кладкою зведено 6000 м³ споруду, що дало економію цегли понад 100 тис. шт.

У зв'язку з великими потребами у покрівельних матеріалах майже на всіх УВБР налагодили виробництво фінської стружки і гонту. Для цього використовували звичайний верстат з двома циркулярними пилами. Розроблені місцевими умільцями інструкції та креслення розіслали на об'єкти всіх УВБР, встановили там та успішно експлуатували.

Відсутність скоб'яних виробів змусила робітників дільниць № 450 і № 455 налагодити їх виробництво на власній, щоправда, примітивній базі. Були підготовлені штампи для випуску кутників віконних переплетень і петель для фіранок та дверей, дверних ручок з круглого заліза.

Помітним гальмом у виготовленні віконної замазки була відсутність оліфи й крейди. Винахідники зуміли підготувати два рецепти замазки, що не містила цих компонентів, – глинобітумної, що дало змогу вирішити проблему і налагодити виготовлення замазки у всіх УВБР. Окрім іншого, це дало значну економію оліфи.

Військово-будівельне управління практикувало розповсюдження консультативно-технічних листів, що містили практичні рекомендації з удосконалення будматеріалів і технологій їх виготовлення. Тематика цих листів була різноманітною: 1. Можливість застосування естріх-гіпсу. 2. Кладка стін з сирця. 3. Підлоги гранітні і щебеневі, оброблені в'язучими матеріалами. 4. Вапно будівельне повітряне (ДОСТ 1174–41). 5. Ручне гасіння повільно гашеного вапна. 6. Про температуру пом'якшення нафтових бітумів. 7. Цегельнозасипні стіни системи Попова. 8. Бетони й розчини з цементів підвищеної активності. 9. Деякі питання ремонту покрівель. 10. Характеристики оліфи і спосіб її варіння. 11. Виготовлення гонту. 12. Виготовлення глинобітумної замазки.

Листи користувались підвищеним попитом, оскільки після евакуації фондів технічних бібліотек та окупації в Україні залишилося обмаль літератури з питань будівництва і виготовлення будівельних матеріалів.

Особливо цінними вважалися: а) рацпропозиція інженера Безотосного (УВБР № 450) – пересувні підмостки на домкратах для літаків, пристосованих для ремонту покрівель агрегатів. Економічний ефект, отриманий від їх застосування, становив 109,7 тис. руб. Автор

пропозиції одержав премію; б) пропозиція інженера Вакулюка (УВБР № 450) – телескопічний підйомник для розчинів та сипучих вантажів на відновлювальному будівництві, креслення якого розроблялися. Було вирішено виготовити дослідний примірник для з'ясування виробничих характеристик.

Загалом надійшло 9 рацпропозицій, що дали сумарний економічний ефект 137,2 тис. руб. Три з них було впроваджено у виробництво [12, 42, 43].

У будівельному управлінні КВО упродовж 1946 р. було підготовлено й подано 86 раціоналізаторських пропозицій, 65 з яких впровадили у виробництво з економічним ефектом у 380 тис. руб. [12, 147].

У Військово-будівельному управлінні № 22 за 9 місяців 1946 р. внесено 41 рацпропозицію, 23 впроваджено у виробництво, 9 відхилено. Економічний ефект оцінювався у 95,8 тис. руб. [12, 200].

Працівники тресту «Запоріжбуд» у 1946 р. підготували 632 рацпропозиції, з яких 320 було відібрано для впровадження, а 315 впроваджено. Економічний ефект становив 1 млн. 823,8 тис. руб. (хоча за планом очікувалась вища цифра – 2 млн. 80,3 тис. руб. [12, 217].

28 рацпропозицій висунули виробничники Військово-морського будівельного управління № 9. Найбільший економічний зиск дало відновлення залізобетонного покриття 6-го поверху механо-складального цеху заводу «Червона Зірка» шляхом підняття деформованого сегмента за допомогою домкратів з наступним «лікуванням» залізобетонних балок «сорочками»; (42 тис. 40 руб.); відновлення цегляних стін ливарного цеху заводу без розбирання деформованої частини (26 тис. 860 руб.); виготовлення пресу для виправлення деформованого металу (19 тис. 352 руб.), а також верстата для виробництва столярного погонажу (67 тис. 300 руб.) [12, 275, 275 зв.].

У 1946 р. до бюро раціоналізації та винахідництва тресту «Азовстальбуд» надійшло 268 пропозицій, з яких 200 було впроваджено у виробництво, 35 відхилено, 11 перебували на стадії випробування, 22 – на стадії впровадження. Сума планової економії при цьому розраховувалася в 1 млн. 884 тис. 620 руб., а фактична становила – 1 млн. 361 тис. 400 руб. [12, 373].

З 94 рацпропозицій, що надійшли до бюро раціоналізаторства й винахідництва тресту «Макіївбуд», було впроваджено 58, відхилено 33, перебувало на розгляді 3. Загальна сума економічного ефекту оцінювалася у 2 млн. 089 тис. 969 руб. [12, 385].

345 пропозицій, спрямованих на вдосконалення інструментів і технологій, пристроїв та механізмів, підготували за рік робітники тресту «Єнакіївважбуд». 199 з них впровадили у виробництво, отримавши економічний ефект в 1 млн. 390 тис. 390 руб. [12, 399]

Майже таку саму кількість рацпропозицій (344) висунули виробничники тресту «Сталінметалбуд». 233 з них були впроваджені, а 50 – відхилені, 46 – вивчалися, доводилися до кондиції та випробовувалися. Сума умовної економії оцінювалась у 2 млн. 5 тис. руб., фактичної – у 1 млн. 449 руб. [12, 413].

Реалізація технічних і раціоналізаторських заходів дала можливість зекономити 21 295 людино-днів, 125 т цементу, 85 т вапна, 250 тис. шт. цегли, 750 м³ бутового каменя, 6500 м³ лісоматеріалів, 216 т чорних металів, 2,5 т гвіздків, 2,8 т оліфи, 1500 м² рулонних матеріалів, 7200 кВт/год електроенергії, 170 т палива [12, 418].

З 374 рацпропозицій у тресті «Донмашбуду» реалізували 246, що дало 880 тис. 300 руб. економії (планом передбачалося отримати 2 млн. 6 тис. руб.) [24, 423].

На Дніпродзержинському вагонобудівному заводі лише 91 з 252 раціоналізаторських пропозицій та винаходів була реалізована на практиці. Це дало економічний ефект 358 тис. руб. Старший майстер М. Єлькін подав 13 пропозицій, 7 з яких були втілені у виробничий процес (70 тис. руб. економічного ефекту), приймальник А. Тагнирядно – 12 (7 реалізовано, 40 тис. руб.), лаборант А. Циганок – 17 (5 впроваджено) [13, 23].

У 1946 р. на Крюківському вагонобудівному заводі надійшло 546 пропозицій, з яких впроваджено у виробництво 144, з економічним ефектом 430 тис. руб., прийнято до впровадження – 108, передано на розробку й випробування – 63, відхилено – 249.

Автори винаходів і технічних удосконалень отримали грошову винагороду на суму 36 тис. 094 руб.

З метою активізації цієї ділянки роботи на підприємстві ввели щомісячний конкурс на кращу пропозицію, видали інструкцію з рекомендаціями, проводили щомісячний конкурс на кращу пропозицію, організовували щоденні консультації при відділі головного технолога.

Була проведена загальнозаводська конференція раціоналізаторів та винахідників, на якій обговорювали звітну доповідь та затвердили низку практичних кроків з метою інтенсифікації цієї роботи [13, 69 зв.].

А от на Київському мотоциклетному заводі у 1946 р. було подано всього 11 пропозицій, 4 з них впровадили у виробництво з економічним ефектом 11,5 тис. руб. [13, 75].

На партзборах шахти № 160 тресту «Краснолучвугілля» виступили 12 осіб, які вказали на недоліки в організації праці і внесли пропозиції стосовно покращення ситуації. Бабкін, Бойко, Коренко, Фунтиков та інші працівники тресту констатували незадовільне використання врубових машин (УМВ-1) на яких працювали різні машиністи, а також висловили критичні зауваження партійному бюро та керівництву шахти за недостатне

підкування про культурно-побутові умови робітників та низький рівень масово-політичної роботи.

Після партійних зборів були проведені наради керівників дільниць, цехів, бригадирів, десятників та представників окремих професій. Їх учасники також доволі гостро обговорювали всі без винятку проблеми, пов'язані з виробничими і соціальними аспектами. Так, під час наради бутчиків критикували директора шахти Сажникова за те, що їх працею ніхто не цікавився, кріплення здійснювалися не за паспортом, замірювання робилися лише наприкінці місяця, виконана ними робота бракувалася на 25–30%.

Слід віддати належне керівництву шахти, яке не лише взяло до уваги ці зауваження, а й вжило практичних заходів для реалізації пропозицій. Зокрема, особливу увагу приділили технологічному відлагодженню підземних робіт. Прохідник Кабанцев виконував норми на 140–150%, врубмашиністи Носко та Леженцев – відповідно на 180% і 200%.

Організаційні зусилля далися взнаки і на підприємствах комбінатів «Ворошиловоградвугля» і «Донбасантрацит», де помітно зменшилася кількість працівників, які не виконували норми виробітку. На шахтах тресту «Ворошиловградвугілля» у червні 1949 р. не виконували норми виробітку 8,9% робітників, липні – 7,9%, серпні – 7,1%; тресту «Краснолучвугілля» – відповідно 19,4%, 17,9%, 11,7%.

Та зовсім не скрізь отримані імпульси трансформувалось у позитивні результати. Так, на підприємствах трестів «Кадіїввугілля» не виконували планові завдання 27,3% «Фрунзевугілля» – 28,2%, «Кіроввугілля» – 46,8%. На шахті ім. Леніна (трест «Лутугінвугілля») 25–30% робітників не виконували норм виробітку, тому вона заборгувала державі десятки тонн вугілля.

21 жовтня 1947 р. Д. Коротченко надіслав на ім'я В. Молотова записку, в якій ішлося про те, що в середині 30-х років винахідник Флусс запропонував оригінальну конструкцію телескопічної навантажувальної машини, промисловий зразок якої у 1936 р. склали на заводі «Світло шахтаря» (Харків). Машина пройшла випробування й показала добрі результати. Вона вантажила 150–180 т на годину і могла використовуватися для навантаження сипучих та інших матеріалів: вугілля, торфу, солі, зерна, буряків тощо.

Економічна рада при РНК СРСР зобов'язала Наркоммаш організувати серійне виробництво машин Флусса на харківському заводі «Серп і Молот».

Упродовж 1939–1940 рр. було виготовлено дослідну партію цих машин у кількості 70 одиниць. Та у зв'язку з переведенням підприємства на виробництво мотоциклів доведення конструкції та виготовлення машин Флусса припинили.

Після війни одну з машин вдалося відновити і задіяти на шахтах тресту «Боковантрацит» (Донбас). Технічна комісія Мінвугілля західних районів СРСР встановила, що машина Флусса повністю відповідає вимогам навантаження в залізничні вагони, автомашини і для перевалочних робіт та рекомендувала її в промислове виробництво після усунення деяких конструктивних недоліків.

Оскільки у повоєнні роки через брак робочої сили та збільшення обсягів робіт проблема механізації набувала особливого економічного значення, машина Флусса разом з іншими навантажувальними агрегатами могла широко використовуватись на відповідних операціях.

ЦК КП(б)У вважав за доцільне організувати в 1948 р. виробництво навантажувальних машин Флусса на харківському заводі «Світло шахтаря» Мінвугілля західних районів СРСР з залученням до кооперації заводів № 75 Міністерства транспортного машинобудування СРСР і Харківського тракторного заводу. Д. Коротченко просив В. Молотова доручити Держплану СРСР включити до плану 1948 р. виробництво машин Флусса [14, 71].

Навіть очевидний зиск від впровадження пропозицій винахідників та раціоналізаторів не гарантували їх обов'язкове втілення на виробничих лініях. Прикладом може бути історія з напрацюваннями токаря-новатора з Харківського турбогенераторного заводу. Модернізувавши верстат і застосовуючи оригінальні пристрої й інструменти для оброблення та вимірювання деталей, він став працювати одночасно трьома супортами. Це дало змогу скоротити час оброблення однієї з трудомістких деталей – ротора – з 80 до 21 зміни. За ці розробки В. Дрокін був удостоєний звання лауреата Державної премії СРСР.

Та, як це незрідка траплялося, знатного токаря перевантажили громадськими дорученнями, а дійові заходи з впровадження його розробок у виробництво замінили формально-бюрократичними процедурами. Навіть на його підприємстві напрацювання новатора не набули розповсюдження, а брошура Дрокіна «Мої методи праці з швидкісного різання» надійшла на завод лише через пів-року після друку.

Аналогічним чином складалася доля розробок його колеги з Київського заводу «Червоний екскаватор», лауреата Держпремії СРСР В. Семінського [2, 132, 133].

Одночасно з цікавими пропозиціями надходили недостатньо обґрунтовані, технічно неграмотні проекти, або такі, що повторювали чи з незначними змінами копіювали існуючі зразки техніки.

У жовтні 1945 р. начальник технічного управління Наркомату житлово-цивільного будівництва УРСР М. Хуторянський адресував полковнику Гриневичу (Політвідділ залізничних військ Управління військово-відновлювальних робіт № 7) листа, в якому зазначалося: «За дорученням М.С. Хрущова Технічне Управління Наркомату житлово-

цивільного будівництва УРСР розглянуло запропонований Вами тип опалювальної печі полегшеної конструкції для житлових споруд.

Надісланий Вами тип печі не є кращим серед відомих закордонних конструкцій, однак він безсумнівно має переваги у порівнянні з тими конструкціями, які у нас застосовувалися. Тому технічне Управління вважає за можливе рекомендувати запропоновану піч для застосування в житловому будівництві УРСР» [15, 6].

Керівництво наркомату висловлювало винахіднику вдячність і просило надіслати «корисні матеріали» про нього до технічного управління.

Доволі часто автори нових технічних ідей, рішень та конструкцій не супроводжували свої звернення до центральних органів відповідною технічною документацією. Це затягувало процедуру їх розгляду.

У грудні 1945 р. заступник завідувача відділу машинобудівної промисловості ЦК КП(б)У Павлов повідомив секретареві Чуднівського райкому партії (Житомирська область) М. Кустову, що до М. Хрущова звернувся старший інженер-теплотехнік Коровинецького цукрового заводу Ольшевський з пропозиціями щодо реконструкції річкового транспорту і броньованого захисту військових суден. Жодних технічних описів і схем автор не додав і на прохання надіслати такі матеріали не відгукнувся.

Павлов просив районне керівництво зв'язатися з Ольховським і надати йому допомогу у пересиланні техдокументів до ЦК [16, 5].

Тоді ж, у середині грудня 1945 р., інструктор відділу електростанцій та електропромисловості ЦК КП(б)У Волик звернувся польовою поштою до провідного фахівця з цієї проблематики А. Рухлядева, який повідомив М. Хрущову про свої дослідницькі роботи з застосування двигуна на змінному струмі. Оскільки в листі відсутні будь-які розрахунково-експериментальні дані, Волик пропонував А. Рухлядеву надіслати до Києва свої міркування з приводу організації подальших дослідницьких робіт [16, 7].

Мешканець м. Ровно С. Червінський упродовж 30 років займався розробкою технологій отримання й використання атомної енергії. Ще в 1917 р. він видав книгу «Дві електрики, чи одна», а в 1939 р. – «Воскресіння Ньютона» (польською мовою). Винахідник пропонував розщеплювати не уран, а калій (запаси якого в СРСР були найбільшими в світі), що дає повільнішу ланцюгову реакцію завдяки електродинамічному, а не електростатичному впливу високої напруги.

Після листування між партійними структурами Червінського викликали до Києва, в АН УРСР, де фахівці відповідного профілю змогли ознайомитися з результатами його напрацювань [17, 1–3]. Судячи з того, що атомна енергетика республіки надалі розвивалась традиційним шляхом, пропозиції Червінського виявилися з якихось причин неконкурентоспроможними.

Невідомою залишилась доля іншого винаходу, автором якого став мешканець с. Комарівка на Херсонщині Г. Пройдисвіт. Він сконструював кільцевий, багатосекторний турбо-двигун, у якого був відсутній колінчастий вал, але існував реверсний хід, велика потужність на малих оборотах. При цьому двигун міг працювати на будь-якому пальному: від високооктанового бензину до важкої нафти і був придатний, на його переконання, як для літаків, так і для стаціонарних установок.

Сільський винахідник придумав новий принцип запалювання (без магнето) і камеру безперервного горіння газів, що мало відкрити нові горизонти двигунобудування [18, 1 – 3].

Інженер Українського науково-дослідного інституту механізації сільського господарства А. Горбань (м. Київ) на початку лютого 1945 р. разом з пропозицією використати енергію швидкості течії річок за допомогою водяних коліс, закріплених на поплавках, надіслав до ЦК і відповідні малюнки (щоправда, виконані, як для дипломованого інженера, неохайно). Після консультацій з фахівцями М. Хрущову доповіли, що ідея використання енергії водних потоків не є новою: вже давно зведені так звані «плаваючі гідроелектростанції», а гідротурбіни, що встановлювались на них, мали значно вищий коефіцієнт корисної дії, ніж ККД водних коліс, запропонованих Горбанем.

Винахіднику «для підвищення знань у галузі використання енергії річок» рекомендували звернутися до Інституту енергетики АН УРСР за літературою і консультацією, на що директор цієї установи дав згоду [19, 1–3].

Деякі розробки мали фундаментальне теоретичне і практичне значення. Так, інженер В. Соколов з Харкова запропонував два принципи отримання швидкості матеріального тіла понад 8000 м/сек. Завдяки їх освоєнню можна було досягнути заданих фізико-хімічних змін та перетворень речовин за високих температур і тиску в хімічних реакціях, процесах полімеризації, пластичних поверхневих трансформацій, розчинності речовин у різних фазах, а також досліджувати в лабораторних умовах міцність броні, явища тертя і зношуваності в деталях машин та механізмів, різко збільшити швидкість і відстань переміщення бойових зарядів тощо.

Вчена рада Фізико-технічного інституту АН УРСР, заслухавши доповідь інженера Соколова, дійшла висновку, що пропозиція інженера заснована «на розумній та оригінальній ідеї» і може виявитися доволі корисною для науки і техніки.

Заступник секретаря з машинобудування Харківського обкому КП(б)У Чучукалов повідомив, що модель діючого механізму виготовили у 1946 р. і почали її налагодження й випробування на малих режимах роботи [15, 43–56].

Через якийсь час (у січні 1947 р.) Чучукалов інформував ЦК КП(б)У про те, що запропонований інженером Соколовим принцип отримання великих швидкостей знаходить підтвердження, але для продовження експериментів необхідно створити дослідний варіант установки промислового типу у дослідному відділі «1600» заводу № 75 за допомогою інших цехів. Тим часом винахідник виготовив креслення нової дослідної установки [15, 57].

А от київський інженер М. Резниченко запропонував для боротьби з літаками противника використати апарат під назвою «аеротерміт». Принцип його дії полягав у тому, що літальний апарат зі швидкістю, що перевищувала швидкість ворожої авіації за рахунок ракетного двигуна чи стисненого газу, мала «обирати» ціль, уловлюючи вібраційним резонатором звукові частоти літака й за допомогою автопілота наближатися до нього й, обприскуючи самозапалювальною термічною сумішшю, знищувати її, одночасно самознищуючись. Автор пропозиції вважав, що «аеротерміти» з нижчими швидкісними характеристиками придатні для боротьби з бронетехнікою противника [15, 60, 60 зв.].

ЦК КП(б)У звернувся до Інституту енергетики АН УРСР з проханням здійснити експертизу пропозиції М. Резниченка. Виконувач обов'язки директора інституту І. Швець невдовзі надіслав відповідь, у якій вказував на відсутність новизни у міркуваннях М. Резниченка та відповідних розрахунків, які б доводили ефективність цього способу протидії авіації противника, а запропонована схема технічної цінності не становила [15, 61].

Свій «внесок» у зміцнення науково-технічного і промислового потенціалу країни прагнули зробити й люди, далекі від фундаментальних досліджень. Прикметно, що чим далі прожектери були від науки, тим більшим пафосом супроводжувалися їхні звернення до керівників республіки («Цього вимагає від нас Батьківщина й улюблений наш вождь і вчитель Сталін!» – такі й подібні формули переповнювали більшість проектів).

Однак ЦК КП(б)У намагався не залишити без уваги нікого, хай би вони пропонували найсміливіші чи зовсім фантастичні проекти. Так, на листі – відповіді В. Лизогубові, який ще наприкінці 1945 р. виступив з ідеєю отримання «атомної термічної хвильової енергії» (АТВЕ) в апараті М. Хрущова наклали резолюцію: «тов. Павлову. Ознайомитися з цією заявою Викликати автора, вивчити його пропозицію і дати свій висновок (Вказівка тов. М.С. Хрущова» [15, 64].

Винахідника запросили до Інституту фізики АН УРСР, де в присутності провідних фахівців (Павленка, Давидова, Дикмана та інших) він виклав підходи до спорудження установки для отримання й акумуляції атомної енергії завдяки використанню енергії сонячних променів і напруги електричного поля до 500 тис. вольт.

Але вчені визнали ці думки такими, що не заслуговують на увагу, оскільки вони входили в суперечність з науковими даними про будову речовини і характер процесів, за допомогою яких вдавалося вилучати ядерну енергію.

Автор ідеї виявив незнання основ загальної, а тим більше – фізики атомного ядра, адже не мав навіть завершеної середньої освіти і не вивчав фізичних явищ самостійно. Упродовж тривалого часу він перебував на «низовій» господарській і партійній роботі, а останній період після поранення хворів травматичною енцефалопатією й отримував пенсію.

Науковці вказали В. Лизогубові на його помилки і надали список літератури для ознайомлення з основними принципами будови речовини [15, 65 – 69].

Доволі часто до наукової експертизи винаходів залучалися «зірки першої величини» вітчизняної науки. Так, 24 вересня 1946 р. начальник таємного відділу АН УРСР А. Ківгіла ставив до відома Секретаріат Голови РМ УРСР про те, що пропозиції інженер-майора Замая розглядалися в присутності дійсних членів АН УРСР М. Лаврентьєва, А. Бродського й А. Лейпунського, які подали такий висновок: «Зміст пропозиції свідчить про те, що інженер-майор Замай не є фахівцем з питань, які він виклав. Пропозиція містить багато загальних місць і деякі помилкові твердження.

Частина пропозиції, що стосується широкого застосування природних газів Західної України не викликають жодних зауважень і по суті вже передбачена п'ятирічним планом.

Пропозиція здійснити оборону кордону установкою газобалонної системи за суттю зводиться до застосування вогнеметів, що широко відомі та вже застосувалися у Вітчизняній війні. Нам видається, що застосування стиснених газів у вогнеметах замість інших рідких сумішей – недоцільне, оскільки потребує апаратури для підвищення тиску. Питання ж про масштаби використання вогнеметів у обороні, а також у вигляді мін і для ППО є чисто технічним, воно розглядається у відповідних військових організаціях, куди і можна надіслати цю частину пропозицій Замая.

Решта пропозицій присвячена проблемі атомної енергії й містить проект будови атомної бомби та міркувань про боротьбу з нею. Ця частина пропозицій свідчить про елементарні уявлення в цій галузі й цінних нових технічних думок не містить [15, 72].

У квітні 1947 р. заступник міністра нафтової промисловості південних і західних районів СРСР В. Федоров надіслав управляючому тресту Сопіну й головному геологу Безруднову листа, в якому зазначалося: «Ваша пропозиція про застосування шахтного способу розробки виснажених нафтових родовищ у південних і західних нафтових районах була розглянута спеціалістами-нафтовиками.

За наявності вже перевірених, найбільш ефективних вторинних методів експлуатації, а також величезних ресурсів свердловин, що

простоювали, для відновлення й експлуатації яких матеріальні ресурси мають бути спрямовані в першу чергу, впровадження цієї пропозиції на цьому етапі є недоцільним» [15, 83].

У квітні 1947 р. за вказівкою заступника міністра суднобудівної промисловості Редькіна співробітники НДІ-400 розглянули пропозиції В. Лавриненка щодо двигуна на масло-кисневому пальному поршневого і турбінного типу та принципові схеми дії звуковловлювання й автоматичного управління об'єктом.

У висновках науковців наголошувалося, що створення двигуна внутрішнього згорання, що працює на чистому кисні, пов'язане з подоланням таких технічних проблем, які роблять його безперспективним. Елементарні схеми «нових» типів двигунів, запропоновані Лавриненком, значно поступалися вже існуючим аналогам двигунів внутрішнього згорання і турбін. Оскільки принцип дії акустичних приладів самонаведення об'єктів на ціль ґрунтовно висвітлювався на сторінках відкритих і закритих видань, запропоновані Лавриненком підходи не становили жодної новизни і значно відставали від діючих за технічними параметрами [19, 35–36].

Ружинський районний військовий комісар підполковник І. Землянський (Житомирська обл.) звернувся до ЦК КП(б)У з доповідною запискою, в якій містився проект вічного двигуна, що діяв на підставі закону Архімеда. Винахідника запросили до відділу машинобудівної промисловості ЦК, де продемонстрували підрахунки, що спростовували спробу Землянського створити такий двигун. Автор винаходу погодився з розрахунками науковців [20, 60–63].

У лютому 1947 р. до ЦК КП(б)У надійшла довідка про розробку і впровадження нових конструкцій на ХЕМЗ ім. Сталіна.

До війни на заводі виготовляли всі типи апаратів і машин, необхідних для комплектування електричного обладнання основних галузей економіки: устаткування для шахт (наземне й підземне), нафтових промислів, золотовидобувної промисловості, металургії, верстатів, кораблів, електростанцій.

З серпня 1943 р. на підприємстві відновили виробництво 24 типів машин. До техплану з розробки й освоєння конструкцій у 1946 р. увійшло 59 позицій та апаратів. Однак більшість з них виготовлялась у довоєнних конструктивних рішеннях. Нових розробок, що потребували кваліфікованих, самостійних конструкторів, було обмаль. Для цього не вистачало досвідчених фахівців.

На підприємстві працювало 68 ІТП (до війни – 517), з них вищу освіту мали 39. Хоча кількість інженерів з великим стажем була значною, однак самостійну творчу роботу могли вести лише 5–6 осіб. Особливо складною була ситуація в машинобудівному секторі: завод не мав жодного інженера з синхронних та асинхронних машин, провідних конструкторів з

машин постійного струму, асинхронних машин середньої потужності, автоматичної й вибухобезпечної апаратури. Таке становище з кадрами в період відновлення довоєнних конструкцій, для яких існували креслення, було неприпустимим. Надалі, коли перед заводчанами постало завдання переходу до принципів розробок, кадрова проблема перетворилась на гальмо для технічного розвитку підприємства.

Для її розв'язання керівництво заводу пропонувало повернути на ХЕМЗ колишніх його працівників, які під час війни опинились в інших установах (додавався список з 12 осіб).

А загалом 150 колишніх наукових й інженерно-технічних працівників ХЕМЗ працювали на інших підприємствах та організаціях.

Залученню кваліфікованих кадрів перешкоджала та обставина, що матеріальне забезпечення працівників ХЕМЗ (літерними пайками, промтоварами тощо) було значно гіршим порівняно з іншими проектними, науковими й дослідними організаціями. З метою кадрового зміцнення конструкторського бюро заводу пропонувалося залучити 100 випускників технічних вузів, а також 20–25 колишніх працівників ХЕМЗ, які були задіяні на інших підприємствах.

Крім того, порушувалося питання про створення кращих матеріально-побутових умов конструкторських кадрів шляхом збільшення ліміту на додаткове харчування, (літерне й СП-1), підвищення окладів до рівня інших аналогічних організацій [20, 80–91].

Висновки. Попри всі недоліки, притаманні організації раціоналізаторства й винахідництва, популяризації новаторських методів (бюрократизації, надмірній централізації, цифроманії), цей феномен мав незаперечну позитивну складову. Систематичний пошук оптимальних форм організації виробничих процесів сприяв виявленню та усуненню «вузьких місць», підвищенню відповідальності кожного працівника, зміцненню виробничої дисципліни. За густим переліком зборів, нарад, «активів», зльотів можна побачити живу зацікавленість працівників та керівників підприємств у тому, щоб налагодити високоефективний технологічний процес, своєчасно і якісно виконувати державні замовлення і, звісно, підвищувати рівень матеріального заохочення.

Водночас рух новаторів, раціоналізаторів та винахідників не міг компенсувати прорахунки керівництва держави у плануванні відновлювальних робіт, централізованому розподілі фінансових, енергетичних, сировинних, матеріально-технічних ресурсів, гострий дефіцит кваліфікованих кадрів робітників та ІТП, новітніх технологічних і технічних рішень, спроможних забезпечити якісно новий рівень виробництва. Незважаючи на те, що йшлося про пріоритетну відбудову галузей, які становили основу ВПК, «родові вади» «соціалістичного способу виробництва» й управління економічними процесами давалися

взнаки у всіх сферах функціонування промислових підприємств, негативно позначалися на темпах відродження важкої індустрії України.

Список використаної літератури:

1. Головка М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939–1945 рр. Моногр. / М. Л. Головка. – К. : Олан, 2004. – 704 с.
2. Хойнацька Л. М. Відновлення машинобудівної індустрії України та його соціальні наслідки (1943–1950 рр.) / Л. М. Хойнацька. – К. : Інститут історії України НАНУ, 2003. – 232 с.
3. Лисенко О. Є., Ветров І. Г. Відновлення індустріального потенціалу / О. Є. Лисенко, І. Г. Ветров // Економічна історія України: Історико-економічне дослідження. В двох томах / Відп. ред. В. А. Смолій; Кер. авт. кол. С. В. Кульчицький. – К. : Центр-Ніка, 2011. – Т. 2. – С. 353–361.
4. Чернега П. М. Вклад робітників України у зміцнення воєнно-економічної могутності СРСР в роки Другої світової війни (1939–1945) / П. М. Чернега. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 426 с.
5. Лобода М. К. Трудові ресурси у важкій промисловості України під час нацистської окупації та у відбудовний період (1941–1950) / М. К. Лобода. – К.: Інститут історії України, 2012. – 206 с.
6. Труд. – 1940. – 22 лютого.
7. Труд. – 1944. – 21 лютого.
8. Чернега П. Технічна творчість промислових робітників України в роки Другої світової війни / П. Чернега // П'ять століть. – 2004. – № 6. – С. 92.
9. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945) / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол. тому: В. І. Клоков (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 395.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (*далі* – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2126. – Арк. 1, 13, 14.
11. ЦДАГО України. – Спр. 4654. – Арк. 31.
12. ЦДАГО України. – Спр. 4720. – Арк. 13.
13. ЦДАГО України. – Спр. 4684. – Арк. 23.
14. ЦДАГО України. – Спр. 4591. – Арк. 71.
15. ЦДАГО України. – Спр. 2124. – Арк. 6.
16. ЦДАГО України. – Спр. 2125. – Арк. 5.
17. ЦДАГО України. – Спр. 2123. – Арк. 1–3.
18. ЦДАГО України. – Спр. 4637. – Арк. 83.
19. ЦДАГО України. – Спр. 4591. – Арк. 35–36.
20. ЦДАГО України. – Спр. 4674.

References:

1. Holovko, M. L. (2004). *Suspil'no-politychni orhanizatsii ta rukhy Ukrainy v period Druhoi svitovoi vijny. 1939–1945 rr. Monohr.* Kyiv: Olan (in Ukr.)
2. Khojnats'ka, L. M. (2003). *Vidnovlennia mashynobudivnoi industrii Ukrainy ta joho sotsial'ni naslidky (1943–1950 rr.).* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NANU (in Ukr.)
3. Lysenko, O. Ye., & Vietrov, I. H. (2011). Vidnovlennia industrial'noho potentsialu. In V. A. Smolii (Ed.), *Ekonomichna istoriia Ukrainy: Istoryko-ekonomichne doslidzhennia.* (Vol. 2, pp. 353–361) Kyiv: Nika-Tsentr (in Ukr.)

4. Cherneha, P. M. (2004). *Vklad robotnykiv Ukrainy u zmitsnennia voienno-ekonomichnoi mohutnosti SRSR v roky Druhoi svitovoi vijny (1939–1945)*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova (in Ukr.)
5. Loboda, M. K. (2012). *Trudovi resursy u vazhkij promyslovosti Ukrainy pid chas natsysts'koi okupatsii ta u vidbudovnyj period (1941–1950)*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy (in Ukr.)
6. Trud. 1940. 22 fevralja (in Russ.)
7. Trud. 1944. 21 sentjabrja (in Russ.)
8. Cherneha, P. (2004). Tekhnichna tvorchist' promyslovykh robotnykiv Ukrainy v roky Druhoi svitovoi vijny. *P'iat' stolit' (Five centuries)*, 6, 92 (in Ukr.)
9. Klovov, V. I. (Ed.). (1977). *Istoriia Ukrain's'koi RSR: U 8 t., 10 kn.* (Vol. 7: Ukrain's'ka RSR u Velykij Vitchyznianiij vijni Radians'koho Soiuzu (1941–1945)). Kyiv: Nauk. Dumka (in Ukr.)
10. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan'Ukrayiny, F. 1, Op. 23, Spr. 2126, Ark. 1, 13, 14.
11. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 4654.
12. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 4720.
13. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 4684.
14. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 4591.
15. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 2124.
16. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 2125.
17. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 2123.
18. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 4637.
19. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 4591.
20. CSAPA of Ukraine, F. 1, Op. 23, Spr. 4674.

I. Vetrov

RATIONALIZATION AND INVENTION AS A MEANS OF IMPLEMENTING A RESTORING PROGRAM IN UKRAINE (1943–1950)

The article deals with a complex of issues related to the implementation of rehabilitation policy in the field of Ukraine's heavy industry at the final stage of the Second World War and post-war years. The approaches of the state leadership to the development of rationalization and invention, departmental scientific research, as an instrument for the intensification of production, optimization and improvement of the organization and labor methods in the conditions of a total shortage of skilled labor, material and technical and financial resources, the invention and testing of new methods of organization of labor, technical devices, mechanisms, improvement of technologies not only gave a tangible economic effect, but also contributed to the modernization of production. Party and trade union bodies in every way stimulated and propagated the movement of innovators and inventors both moral and material resources. In a directive form, the heads of industrial enterprises were obliged to develop rationalization and invention and to report regularly on the results of this work.

The movement of rationalizers and inventors allowed many workers, technicians, engineers to identify their abilities, which contributed to the increase of social status and recognition, as well as the material gain in the form of bonuses and other rewards. In addition, he motivated the workers and the ITP to improve their educational and professional level.

At the same time, many innovative proposals and inventions have overcome the difficult path of introduction into production due to lack of funds and necessary materials, equipment, aggregates.

Yet, in the absence of foreign know-how, inventors and innovators largely offset this deficit, which positively influenced the pace of reconstruction of Ukraine's industrial potential.

Key words: World War II, Ukraine, heavy industry, rationalization and invention, economic effect, moral and material stimulation.

Одержано редакцією 10.04.2018

Прийнято до публікації 02.06.2018

УДК 327 (477)

DOI: 10.31651/2076-5908-2018-2-119-132

К. В. Воскобойник

аспірант кафедри всесвітньої історії

та міжнародних відносин

Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького

e-mail: katrinbudova@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

У статті проаналізовано становлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Польща, які стали можливими завдяки докорінним змінам у Європі наприкінці ХХ ст. Розпад комуністичної системи у Польщі, розпад Радянського Союзу й поява незалежної України створили сприятливі передумови для налагодження та стрімкого розвитку двосторонніх взаємин між Україною та Республікою Польща.

У статті особливу увагу зосереджено на формуванні договірно-правової бази двостороннього співробітництва між Україною та Республікою Польща, налагодження якого припало на початковий етап становлення України як незалежної держави на теренах Європи. Висвітлено концептуальні засади українсько-польських відносин.

***Ключові слова:** Україна, Республіка Польща, дипломатичні відносини, стратегічне партнерство, декларації, угода, українсько-польські відносини.*

Постановка проблеми. Налагодженню дружніх та добросусідських відносин між Україною та Республікою Польща передувала довга та складна історія розвитку українського та польського народів з подальшим відділенням їх в окрему систему міждержавних взаємин.

Між країнами є комплекс, як історичних так і політичних передумов становлення українсько-польських відносин сучасного типу. Вони були обумовлені геополітичною спільністю територій, та етнічно-мовною спорідненістю народів, а також багатовіковою історією, що у свою чергу сприяло взаємопроникненню культурних та державних традицій, розвитку економічної взаємодії та виробленню спільного фундаменту партнерства.

Діалог української та польської еліти, був розпочатий ще в умовах радикальних змін, які набирали обертів у СРСР, і це позитивно